

A BERHIDÁN ÉS FELSŐZSIDEN A XIX. SZÁZADBAN TALÁLT PECSÉTEK (II. GÉZA ÉS III. ISTVÁN KIRÁLYUNK PECSÉTNYOMÓI?)

Bár sem az Árpád-kori, sem a későbbi királyi pecséteinkről a mai napig nem készült részletes, összefüggő feldolgozás (corpus), ennek ellenére ma már több-kevesebb részletességgel - néhány kivételtől eltekintve¹ - ismerjük Árpád-kori uralkodóink pecséthasználatát. Legjobb tudomásom szerint azonban nem maradt fenn eredetiben egyetlen Árpád-kori, sőt későbbi középkori királyi pecsétnyomók sem. Az egyedüli Mohács előtti magyar királyi pecsétnyomó - I. Károlyé (1308-1342) - ismertetője szerint újkori hamisítvány.² Pedig a XIX. században még léteztek ilyen pecsétnyomók - vagy legalábbis másolataik - s ezek közgyűjteménybe is bekerültek. A továbbiakban ezeket az esetlegesen királyi pecsétnyomóknak tartható tárgyakat szeretném ismertetni.

A berhidai pecsétnyomó

A Veszprém vármegyei Berhidán 1810/1811-ben, szántás közben találtak rá II. Géza király (1141-1162) pecsétnyomójára, amely a helybéli földesurak, a Késmárky testvérek tulajdonába jutott. Az 1809-es nemesi insurrectio hőseinek dekorálására, Pápara utazó József nádor útközben mindenütt érdeklődött arról is, hogy milyen régiségeket találtak a környéken. Ekkor hívták fel a figyelmét a Berhidán előkerült "Attila pénzére", mire a nádor nyomban utasította a kíséretében lévő Bésán István királyi tanácsost, Veszprém vármegye első alispánját, hogy járjon utána a dolognak. Így azután a pecsétet a Késmárky testvérek a nádornak ajándékozták, aki azt a Nemzeti Múzeumnak adományozta.³ A pecsét további sorsa bizonytalan.⁴ Ismerjük viszont leírását és rézbe metszett ábráját (1. ábra) Horvát Istvántól, a "Tudományos Gyűjtemény" 1835-ös évfolyamából,

továbbá fennmaradt egy korabeli lenyomata a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum Régészeti Adattárában. Utóbbi lenyomat 1925-ben a Veszprém Vármegyei Levéltárból került a múzeumba.⁵ A 26,3 x 39,9 cm-es papírlapon lévő, papírfelzetes pecsét méhviaszból készült, s valószínűleg fenyőgyantát (kolofóniumot) is tartalmaz. 1996-ban Koncz Pál múzeumi restaurátor restaurálta. A megmaradt lenyomat alapján a Horvát által közölt metszet igen pontosnak mondható. (2-6. ábra)

A pecsét előkerülésének pontos idejét nem ismerjük. Horvát szerint 1810-ben találták, a lenyomatát őrző, Veszprémben fennmaradt papiroson viszont "Hoc Sigillum in hocce Comitatu Wesprimiensi, Possessione Berhida est e terra efosum Ao. 1811." olvasható. Ismert viszont korabeli feljegyzésből a nádor pápai utazásának időpontja: "Nádor Ispány Fő Herczeg József Ur Pápán ezen Holnapnak 9^{dikén} (1811. június 9. - R.P.) iffiabb Gróf Zichy Ferencz⁶ Felkelő Lovas Sereg Ezredes Kapitányának a' Leopold Rendje Comendatori Keresztjét mellére függesztette, Baráth Istvány⁷ Káplárt Ezüst Érdem pénzzel, Fodor Istvány⁸ Köz vitézt pedig nyoltz aranyakkal meg ajándékozott".⁹ Szintén ismert Bésán István első alispánválasztásának időpontja, 1810. május 7-e.¹⁰ Elfogadható tehát, hogy a pecsétet, amelynek létezéséről ezek szerint a nádor 1811 júniusában értesült, az előző évben - talán az őszi szántáskor (?) - találhatták.

A pecsétről Horvát István 1835-ben az alábbi leírást adta: "a' Pecsétnyomó tömege Ön és Tzín vegyest, s' egy helyen kisedet fületskével bír, hogy pészételekor tudhassa a' pészételező, mellyik a' Pészétnék fölső része. Maga a' Pészét Rajza előtünteti II. Geisa Királyt, fejedelmi székből ülve, fiatal koronás fővel, palástosan, hosszúra lefüggő hegyes dolmány ujjal és kereszttekkel fölékesítte-

tett, olyan Stólával, vagy is Scapuláréval, millyent a' napkeleti Tsászárók is szoktak viselni. A' Király mellén egy keresztetske látszik, 's ugyan ő jobb kezében liliomos Királyi Páltzát, vagy is talán Lántsát, bal kezében pedig kereszties Világtekét tart. Hátul a' Petsétnyomón sok kalapátsütés látható, mellyek által a' kor együgyűsége szerént a' viaszban a' kinyomást eszközlötték. Hogy ez a' Petsétnyomó a' királyi nagy, méltóságos (maiestaticum) és privilegiális petsétet állítja elő. II. Geisa időszakából, azt, ha nem érteném is, mindenki észreveheti. A' Körülrát, kipótolván a' rövidítéseket ez: " + GEISA DEI GRATIA HVNGARIE. DALMATIE. ADQVE CROVATIE REX".¹¹ A veszprémi lenyomat alapján a pecsét átmérője 11 cm volt.¹²

Horvát leírásából, a közölt ábráról, s a fennmaradt pecsétlenyomatról is egyértelműen megállapítható, hogy itt egy szokásos XII. századi magyar királyi nagypecséttel - vagy legalábbis annak többé-kevésbé pontos másolatával - van dolgunk.

A Veszprémvármegyei Múzeum szervezésekor kibocsátott ú.n. "Alispáni kérdőpontok"-nak - ezek az illető helység történetére, régiségeire, régészeti lelőhelyeire, stb. vonatkoztak - a berhidai előljáróság (Szász ?, Kenyeres István) által kitöltött példányán (1903. május 29.) a következőket olvashatjuk: "Zsigmond király pecsétnyomója állítólag a Kánya domb körül találtatott meg, mely szintén állítólag a megyei levéltár vagy múzeumba küldetett be".¹³ Feltehetően a II. Géza-féle pecsét torzult a kései emlékezetben Zsigmond király (1387-1437) pecsétjére. A feljegyzés értéke azonban az, hogy megőrizte a lelőhely - Kánya domb - pontos megnevezését.

A berhidai pecsétnyomóról megemlékezett Szentpétery Imre is "Magyar oklevéltan"-ában (1930.): "II. Géza kir. nagy pecsétjének érc tipariuma is megmaradt (ha ugyan valódi!) a pecsételéskor alkalmazott kalapátsütések nyomaival. (Leírása: Tudom. Gyűjtemény, 1835.IX.4-5.f.)".¹⁴

1933-ban Rhé Gyula veszprémi múzeumigazgató ismertette röviden a pecsétet a "Veszprémi Hírlap"-ban. Rhé - úgy tűnik - nem ismerte Horvát István tanulmányát, ellenben ő megemlékezett a megyei levéltárban megőrzött lenyomatáról (ezt őrzik a Laczkó Dezső Múzeum). Együttal felhívta a figyelmet arra is, hogy, ha a tárgy esetleg hamisítvány "... mint régi hamisítványnak is meg van a jelentősége"¹⁵. Említést tett még a berhidai pecsétről Dornyay Béla Bakony kalauza (1927)¹⁶ és a Veszprém megyei régészeti topográfia (1969) is.¹⁷

Németh Gábor, a Magyar Nemzeti Múzeum pecsétnyomó-gyűjteményét bemutató tanulmánya szerint (1988) e pecsét hamisnak bizonyult.¹⁸

A felsőzsidai pecsétnyomó

A berhidai pecsétnyomónak volt egy némileg rokon darabja is.

Horvát István már idézett 1835-ös tanulmányában olvashatjuk, hogy Felsőzsidán (Zala m., a községet, amely 1943-ban egyesült Alsózsidával, azóta Várvölgynek hívják), a győri káptalan szántóföldjén egy asszony II. Géza és III. István (1162-1172) király pecsétnyomójára talált.

"Egy kerék formájú fehér márvány darabon vagyon vésetve mind a' két Petsétnyomó. Fölül II. Geisáé látszik; hátul vagyis alul III. Istváné; mind a' kettő elég mély bevéséssel készült. A' koronás fő erányában és a' Körülrátatnak azon része fölött, hol a' Keresztnél szokás szerént a' Körülrát kezdetik, a' kerék fehér márvány karimájába mind fölül, mind alul két lyuk furatott-bé, hogy a' petsételő azonnal észrevehesse, mellyik a' Petsétnek felső része". A győri káptalan által a Nemzeti Múzeumnak ajándékozott pecsétnyomó két pecsétábráját Horvát szintén bemutatta rézmetszetben (7. ábra).¹⁹ Sajnos a rajzról nem derül ki a pecsétnyomó alakja, s a pecsétképek egymáshoz való viszonya sem. Ezekről miután ennek a pecsétnek is bizonytalan a sorsa²⁰ - csak Horvát leírása áll a rendelkezésünkre.

Szentpétery Imre "Magyar oklevéltan"-ában erről a pecsétről is megemlékezett: "ellenben azt a fehérmárvány tömböt, mely egyik felén II. Géza, a másikon III. István pecsétjének kivésott formáját mutatja, semmikép sem tekinthetjük az eredeti tipariumnak (leírása . Tud. Gyűjtem. 1835.IX.7.), mert a pecsétkép is, a körirat is - bár csekély - de észrevehető eltéréseket mutat a reánk maradt eredeti pecsétektől, s a két király pecsétjének egy darabba való kivésése is mutatja, hogy csak valami későbbi utázzattal van dolgunk. Bár kő tipariumok olykor előfordulnak a középkorban (olv. EWALD, Siegelkunde, 126.), a márványnak ily célra való használata is szokatlan. FEJÉRPATAKY (A kir. cancell. 73.) azt hiszi, hogy e kőbevésott pecsétminták a cancelláriában ellenőrzési célokat szolgáltak".²¹

A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum Régészeti Adattárában, a Berhidán talált II. Géza pecsét lenyomata mellett - mindenféle magyarázat nélkül - rátaláltam III. István király pecsétjének egy vörös

színű, pecsétviasz lenyomatára (8-10. ábra).²² A pecsét átmérője 11.3 cm. E lenyomat valószínűleg a XIX. századból származik, s összevetve a Horvát István tanulmány felsőzsidai pecsétnyomójának III. István-féle pecsétképével szinte bizonyos, hogy azt a felsőzsidai tipariummal készítették. (Azonos a két pecsétkép ábrája, a felirat szavainak elhelyezkedése, a felirat betűtípusai, sőt még a pecsét szegélyének sérülése is a DALMACIE szónál.) Már csak azért is valószínű a felsőzsidai tipariumtól való eredeztetés, mert ellenkező esetben a XIX. században egy másik (új) pecsétnyomót kellett volna készíttetni, hiszen III. Istvántól további pecsétnyomó nem állt rendelkezésre.

II. Géza és III. István király viasz pecsétjei

Bár a magyarországi oklevélkiadás éppen a XII. század közepén indult meg fokozottabb mértékben, s így II. Géza és III. István királyunktól már elég sok oklevél maradt fenn, ezen oklevelek pecsétjei - sérülékeny voltuknál fogva - többnyire elpusztultak.²³ Ennek ellenére mindkét uralkodónktól maradt fenn eredeti pecsét is. Az ezekről készített rajzok és fényképek azonban nem mindig felelnek meg a modern tudományosság illetve tanulmányozhatóság feltételeinek.

II. Géza király pecsétjei

1., 1146, Fulco hospes végrendeletén (Pannonhalma, Bencés Főapátsági Levéltár - Capsa 6.B.). 10,5 cm átmérőjű, természetes színű viasz. Egyharmad része hiányzik, felülete repedezett. Felirata letört vagy olvashatatlan, ábrázolása kivehető.²⁴

2., 1152, Margit úrnő végrendeletén (Pannonhalma, Bencés Főapátsági Levéltár - Capsa 38.A.). Sérült, repedezett, ragasztott. Felirata részben letört. Ábrázolása kivehető.²⁵ (11-12. ábra)

3., 1158, a garamszentbenedeki bencés apátság részére írt adománylevelén (Esztergomi Prímási és Főkáptalani Levéltár - Lad.11., fasc.1., nr.5.). 9,5 cm átmérőjű. Szélei töredezetek, köriratának nagyobb része hiányzik. Ábrázolása kivehető.²⁶ (13-14. ábra)

II. Géza királynak arany- és ólom bullája is ismeretes, ezekkel itt - eltérő ábrázolásuk miatt - nem foglalkozom.²⁷

III. István király pecsétjei

1., 1162, a király oklevelén, amelyben Farkas soproni várszolgát a várnépi szolgálat alól felszabadította és birtokot adományozott neki. (Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára - Dl.1.). Átmérője 12 cm. Széle sérült. Felirata nagyobb részt, ábrázolása egészen kivehető. A pecsétmezőben két helyen a király gyűrűs pecsétjének lenyomata.²⁸ A pecsét ma már nincs meg. Feltehetően a II. világháború során veszett vagy pusztult el.²⁹ (15-16. ábra)

2., 1172, Konrád királyi jobbagynak a pannonhalmi bencés apátság részére tett adománylevelén (Pannonhalma, Bencés Főapátsági Levéltár - Capsa 9.N.). Teljesen ép. Felirata és ábrázolása egyaránt jól kivehető.³⁰ (17. ábra)

Összevetve II. Géza király 1152-ből és 1158-ból megmaradt - Pannonhalmán és Esztergomban őrzött - pecsétjeit, azokat szemlátomást egy és ugyanazon tipáriummal nyomták. A Berhidán talált pecsétnek viszont mind az ábrázolása, mind a felirata - jóllehet csak kis mértékben - eltért e két előbbi pecsétől. A viasz pecsétteken a király jobbáiban tartott jogarának liliomos vége hozzáér a pecsétképet a felirattól elválasztó gyöngysorke-rethez, a berhidai pecséten ellenben nem, itt a jogar csúcsa a képmezőben végződik. A király a viasz pecsétteken liliomos-, a berhidai pecséten viszont keresztelékkel díszített abroncskoronát visel. Eltérést mutatnak a király öltözetének és trónusának egyes részletei is. A feliratok összehasonlítása - ezek a viasz pecsétteken erősen sérültek - csak részint lehetséges. Mindenesetre úgy tűnik, hogy eltérő formájú a körirat kezdő keresztje, valamint a REX szó R és X betűjének a formája is.

A felsőzsidai II. Géza pecsét pedig még erőteljesebben eltér mind a viasz pecsétektől, mind pedig a berhidai pecsétől. A király ezen nem liliomos, hanem három keresztelékkel díszített koronát visel. Eltérő formájú a korona csüngője (pendilium), az öltözet és a trónus részletei. A jogar és az országalma tengelye erősen befelé hajlik. A viasz pecsétteken és a berhidai pecséten ezek csaknem függőlegesek.

Komoly eltérések észlelhetők a feliratban is. A berhidai pecséten az országnevek T-betűvel (DALMATIE, CROVATIE), a felsőzsidai C-vel (DALMACIE, CROVACIE) szerepelnek. Eltérő az ADQVE szó Q-jának formája és a HVNGARIAE szó "AR" ligatúrája. A DEI szó D-betűje ugyan mindkettőn unciális típusú de megformálásuk különböző.

III. István király két viasz pecsétje (1162, 1172) ugyancsak egyazon tiparium lenyomata lehet. A felsőzsidai III. István pecsét ellenben számos eltérést mutat ezektől. A király alakja még elég tűrhetően utánozza a viasz pecsétek uralkodó képét, bár kisebb-nagyobb eltérések itt is akadnak. Lényegesen különbözik azonban a felsőzsidai pecsét felirata a két hiteles királyi viasz pecsét feliratától. A STEFANUS szó F-betűjének felső szára a viasz pecséteken felfelé hajlik, a zsidai pecséten vízszintes, a szóvégi S-betű a viasz pecséteken fordított (negatív) állású, a felsőzsidin normál helyzetű. A D(e)I GRA(cia) formula D és G betűi is erősen eltérő formájúak. Géza király nevét a viasz pecséteken Y-nal, a zsidin I-betűvel írták. Dalmácia és Horvátország neve között a viasz pecséteken AC, a zsidai pecséten viszont ATQ(ve) kötőszó szerepel.

A felsőzsidai III. István pecsét felirata összességében antiqua típusú, gyönyörű unciális N és E betűkkel. III. Istvántól kezdve indul nálunk a korai gótikus íráskorszak, egyre több unciális betűvel, s ezek közül éppen a fent említett betűk a legjellegzetesebbek. Az elmondottak alapján epigráfiai szempontból nem tartható hamisítványnak - pontosabban mondva nem III. István korában készítettnek - a felsőzsidai pecsétnyomó.³¹

A berhidai és a felsőzsidai pecsétek azonban valószínűleg ennek ellenére sem tekinthetők eredeti királyi pecsétnyomóknak. A berhidai pecsétnyomót - a hátlapján már Horvát István által megfigyelt kalapácsütések tanúsága szerint - a valóságban is huzamosabb ideig használhatták pecsételésre (hamis pecsét készítésére?). Ezzel szemben a felsőzsidai pecsétnél - bár ennek formáját csak leírásból ismerjük - kérdéses, hogy az ilyen kivitelben egyáltalában alkalmas volt-e a gyakorlatban

pecsételés céljára. Alighanem valamilyen egykorú vagy legalábbis közel egykorú másolatoknak, hamisítványoknak kell tartanunk ezeket. Századok elmúltával már nem sok érdek fűződhetett volna hamisításukhoz. Készítésük oka már sosem fog kiderülni. Ezzel kapcsolatban mindenképpen szeretnék utalni két momentumra:

1., A XII. század közepén megszorodtak a magánszemélyek kezdeményezésére, uralkodói jóváhagyással kiadott és uralkodói pecséttel ellátott oklevelek.³² Ezen magánszemélyek némelyike pedig - amennyiben valószínűnek tartotta, hogy akaratnyilvánítása nem fog a király tetszésére találni - érdekelt lehetett a pecsét meghamisításában.

2., Ugyancsak ebben a korszakban került sor a királyi családon belüli hatalmi villongások, trónviszályok egyik jelentős mozzanatára, II. Géza, majd az őt követő fia, III. István király és II. Géza testvéreinek - a hatalomból magukat kismizmizettnek érző - II. László (1162-1163) és IV. István (1163-1165) ellenkirály beháborújára. A Bizánc-tól is támogatott II. Lászlónak és IV. Istvánnak pedig szintén érdeke volt, hogy birtokában legyenek a törvényes királyok pecséteinek, vagy, hogy ezeknek híján azokról hamisítványokat készíttessenek. A III. István és IV. István közötti egyik jelentős - az utóbbi vereségével járó - ütközetre épenséggel a Berhidától nem túl messze eső Székesfehérvár mellett került sor 1163. június 19-én.³³

E két különös pecsétnyomó, ha nem is tekinthető valódi királyi tipariumnak - ennek egyebek mellett már anyaguk, (ólom és kő) is eleve ellentmondani látszik - mégiscsak sajátos emlékei az Árpád-kori magyar szfragsztikának. Nem kívánom túlbecsülni jelentőségüket, de megfeledeznünk sem kell róluk.³⁴

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

LDM = Laczkó Dezső (korábban Bakonyi) Múzeum, Veszprém

LDM A = Laczkó Dezső Múzeum Régészeti Adattára, Veszprém

VML = Veszprém Megyei Levéltár

BARTONIEK 1924-25 = BARTONIEK E.: Az Árpádok ércpecsétjei. Turul 38. 1924-1925. 12-16.

BELITZKY 1938 = BELITZKY J.: Sopron vármegye története. I. Budapest 1938

DORNYAY 1927 = DORNYAY B.: Bakony. Részletes magyar útikalauzok. II. Dunántúl 5. Budapest 1927

FALLENBÜCHL 1988 = FALLENBÜCHL Z.: Magyarország főméltóságai. 1526-1848. Budapest 1988

FALLENBÜCHL 1994 = FALLENBÜCHL Z.: Magyarország főispánjai. 1526-1848. Budapest 1994

FEJÉR 1829 = FEJÉR G.: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. II. Buda 1829

- FEJÉRPATAKY 1885 = FEJÉRPATAKY L.: A királyi kancellária az Árpád-korban. Budapest 1885
- FEJÉRPATAKY 1892 = FEJÉRPATAKY L.: Három királyi pecsét. Turul 10. 1892. 133-138.
- HORVÁT 1835 = HORVÁT I.: II. Geisa és III. István Magyar Királyoknak Petsétnyomóikról és Petséteikről. Tudományos Gyűjtemény 1835. 9. 3-9.
- HORVÁTH 1964 = HORVÁTH Z.: Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében. Sopron 1964
- GYÖRFFY 1994 = GYÖRFFY G.: Chartae antiquissimae Hungariae ab anno 1001 usque ad annum 1196. Budapest 1994
- KASSICS 1840 = KISfaludi KASSICS I.: Érdemkoszorúk. Bécs 1840
- KIS 1905 = KIS E.: Pápa az 1809-iki francia háború idején. In: KAPOSSY L.: Pápa város egyetemes leírása. Pápa 1905. 84-87.
- KOMJÁTHY 1966 = KOMJÁTHY M.: I. Károly király állítólagos pecsétnyomója. Levéltári Közlemények 32. 1966. 207-226.
- KRISTÓ-MAKK 1988 = KRISTÓ Gy.-MAKK F.: Az Árpád-házi uralkodók. Budapest 1988
- KUBINYI 1975 = KUBINYI A.: Királyi kancellária és udvari kápolna Magyarországon a XII. század közepén. Levéltári Közlemények 46. 1975. 59-121.
- KUMOROVITZ 1993 = KUMOROVITZ L. B.: A magyar pecsétáshasználat története a középkorban. Bibliotheca Humanitas Historica. A Magyar Nemzeti Múzeum Művelődéstörténeti Kiadványai. Budapest 1994
- LUKINICH 1926 = LUKINICH I.: Hunkár Antal emlékiratai. Hadtörténelmi Közlemények 27. 1926. 92-108., 229-248., 352-380.
- Magyar nemzet története. II. = MARCZALI H.: Magyarország története az Árpádok korában (1038-1301). In: A magyar nemzet története. II. Szerk.: Szilágyi S., Budapest 1896
- MARCZALI = MARCZALI H.: Magyarország története napjainkig. I. In: MÁRKI S.-MARCZALI H.: Egyetemes és hazai történelem. V. Budapest é.n.
- MM = Magyar művelődéstörténet. I-V. Szerk.: Domanovszky S.-Balanyi Gy.-Szentpétery I.-Mályusz E.-Varjú E., Budapest é.n.
- Mons Sacer 1996 = Mons Sacer 996-1996. Pannonhalma 1000 éve. I-III. Szerk.: Takács I. Pannonhalma 1996
- MRT 2 = ÉRI I.-KELEMEN M.-NÉMETH P.-TORMA I.: Magyarország Régészeti Topográfiája. Veszprém megye régészeti topográfiája. 2. A veszprémi járás. Budapest 1966
- NAGY Mo. családai = NAGY I.: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. I-XII. + pótlék. Pest 1857-1868
- NAGY 1889, 1891 = NAGY I.: Sopron vármegye története. Oklevéltár. I-II. Sopron 1889, 1891
- NÉMETH 1988 = NÉMETH G.: A Magyar Nemzeti Múzeum pecsétnyomó-gyűjteménye. Történeti Múzeumi Közlemények 1987-1988. 37-51.
- PAULER 1893 = PAULER Gy.: A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt. I-II. Budapest 1893
- PRT I. = ERDÉLYI L.: A Pannonhalmi Főapátság története. I. A megalapítás és a terjeszkedés kora 996-1243. A pannonthalmi Szent-Benedek-Rend története. I. Budapest 1902
- R. KISS 1909, 1911 = R. KISS I.: Az utolsó nemesi felkelés. I-II. Budapest 1909, 1911
- RHÉ 1933 = RHÉ Gy.: Veszprémi középkori fémpecsétek. Veszprémi Hírlap XLI. évf. 52.sz. (1933. dec. 24.) 5-6.
- SZENTPÉTERY 1923 = SZENTPÉTERY I.: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. 1001-1270. Budapest 1923
- SZENTPÉTERY 1930 = SZENTPÉTERY I.: Magyar oklevéltan. A magyar történettudomány kézikönyve. Szerk.: Hóman B. II. kötet 3.füzet. Budapest 1930
- ¹ Árpád-házi királyaink közül nem ismerjük I. István (997-1038), Aba Sámuel (1041-1044), I. Géza (1074-1077), II. István (1116-1131), II. László (1162-1163) és IV. István (1163-1165) pecsétjeit.
- ² KOMJÁTHY 1966
- ³ HORVÁT 1835. 4-5. ábrával
- ⁴ A pecsét további sorsáról felvilágosítást kérő, Kolba Judit és Lovag Zsuzsa kolléganőkhöz (Magyar Nemzeti Múzeum, Bp.) 1996. márc. 4-én írt levelem azóta is megválaszolatlan maradt. A Horvát Istvánról kandidátusi disszertációt készítő Soós István történész kollégának (MTA Történettudományi Intézete, Bp.) ezen irányú kutatása ellenére sem sikerült semmilyen további információt találnia a Nádori levéltár "Acta Musei" (MOL N.24.) 1810, 1811 és 1830-as évekbeli anyagában. (Soós István hozzászólás 1996. márc. 31-i és ápr.14-i levelei.) Segítségét ismételten nagyon köszönöm.
- ⁵ LDM Régészeti Adattár 18 152.
- ⁶ Vásonkeői gr. Zichy Ferenc (Pozsony, 1774. szept. 20.-Pozsony, 1861. aug. 15.). 1809: a Veszprém vármegyei insurgents lovasezred parancsnoka, ezredes. A hétszemélyes tábla bírója, cs. kir. kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, 1825-1836: Bihar vm. főispánja, 1830-1837: főlovászmester, 1838-1848: főajtónállómester. KASSICS 1840. 200.; NAGY Mo. családai XII. 375., 390.; KIS 1905. 87.; R. KISS 1911. 124., 127., 131., stb.; FALLENBÜCHL 1988. 82., 90.; FALLENBÜCHL 1994.70.
- ⁷ Baráth János fia István felkelő tizedes, pápai polgár volt. A győri csatában (1809. jún. 14.) kapitányát, gr. Zichy Károlyt megmentette a francia fogságtól és a visszavonulás során is mellette maradt: KIS 1905.

- 87.; R. KISS 1911. 129., 134. A Veszprém vármegyei insurgens lovasezrednél szolgált egy másik Baráth István is, de ő a devecseri járásba való volt: R. KISS 1911. 137. A Gyarmatnál (1809. jún. 12.) kitűnt - rendfokozat megnevezése nélkül szereplő - B.I. talán az utóbbival azonos: R. KISS 1911. 128.
- ⁸ Fodor Istvánból is kettő szolgált ezen ezredben. Az egyik pápai volt, s Simoga György állította. A pénzjutalmat ő is egy társa fogságból való kiszabadításáért kapta: KIS 1905. 87.; R. KISS 1911. 134. A másik a cseszneki járásból került ki: R. KISS 1911. 139.
- ⁹ VML, Megyei közgyűlési jegyzőkönyv mutatója 1811. év 123. old. - A kitüntetési aktus bővebb ismertetése: KISS 1905. 87.
- ¹⁰ VML, Megyei közgyűlési jegyzőkönyv mutatója 1810. év 9. old. Ez vélhetően újraválasztás lehetett, mert Hunkár Antal emlékirataiban már 1809. júniusában is szerepelt ezen hivatalában. LUKINICH 1926. 244.
- ¹¹ HORVÁT 1835. 5.
- ¹² FEJÉRPATAKY 1892. 134. II. Géza király viasz pecsétjét 11,2 cm átmérőjűnek mondja.
- ¹³ LDM Régészeti Adattár 67/445. (Berhida)
- ¹⁴ SZENTPÉTERY 1930. 70-71. 8. jegyzet
- ¹⁵ RHÉ 1933
- ¹⁶ DORNYAY 1927. 143. Nr.194.
- ¹⁷ MRT 2. 73., 14/32.lh
- ¹⁸ NÉMETH 1988. 38.
- ¹⁹ HORVÁT 1835. 7-8. ábrával
- ²⁰ Ezen pecsétnyomó sorsáról is hiába tudakozódtam. (V.ö. 4. jegyzet)
- ²¹ SZENTPÉTERY 1930. 70-71. 8. jegyzet - A keszthelyi Balatoni Múzeum adattárában semmilyen a pecséttel kapcsolatos anyag nem található (Müller Róbert régész, múzeumigazgató tudakozódásomra írt 1996. márc. 7-i levele). Segítségét ezúton is köszönöm.
- ²² LDM Régészeti Adattár 18 152. - Ezt a pecsétlenyomatot 1996-ban szintén Koncz Pál kollégám restaurálta.
- ²³ II. Géza és III. István uralkodásának eseménytörténetéről: PAULER 1893. 323-415. - életrajzuk: KRISTÓ-MAKK 1988. 183-205. - okleveleikről: SZENTPÉTERY 1923. 24-40. Nr. 68-124. - a korszak királyi kancelláriájáról: KUBINYI 1975
- ²⁴ PRT. I. 81. (oklevél fotó pecsét nélkül), 597-598. Nr. 9. - Mons Sacer 1996. I. 547-548. - GYÖRFFY 1994. 54. Nr. 20.
- ²⁵ PRT. I. 83. (oklevél fotó pecséttel), 601-602. Nr. 13. - Mons Sacer 1996. I. 548-549.(oklevél és pecsét fotó) Érdemes a két pecsétfotót – 1902 és 1996 – összehasonlítani. Az elmúlt 94 esztendő erősen megviselte ezen emléket. - GYÖRFFY 1994. 58. Nr. 24.
- ²⁶ Magyar nemzet története II. 290. (Knauz Nándor reprodukciója utáni rajza), 678. - ugyanez: MARCZALI 120. 43. ábra - ugyanezen pecsét általam közölt fotója alapján Knauz reprodukciója igen pontosnak minősíthető. A pecsét fényképét Hegedüs Andrásnak, a Primási és Főkáptalani Levéltár (Esztergom) igazgatójának ezúton is megköszönöm.
- ²⁷ Magyar nemzet története II. 277. (ábra), 687.; MARCZALI 120. 42. ábra; BARTONIEK 1924-25. 13. 1. ábra; MM.I. 123.(fotó), 622.; KUMOROVITZ 1993. 48.
- ²⁸ FEJÉR 1829. II. 164-165.; HORVÁT 1835. 8-9.; NAGY 1889. 2-3. Nr.2.; Magyar nemzet története. II. 305. Malachovszky Nándor rajza, 648.; BELITZKY 1938. 291.; MM. I. 125. (fotó), 622.; HORVÁTH 1964. 21.; GYÖRFFY 1994. 65. Nr. 29.
- ²⁹ Turbuly Éva levéltárigazgató (Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára) levelemre adott felvilágosítása (1999. okt. 28.). Segítségét ezúton is köszönöm.
- ³⁰ PRT. I. 85.(oklevél fotó pecséttel), 604-605.Nr.16.; GYÖRFFY 1994.76.Nr.38.
- ³¹ Várady Zoltán régész, epigráfus kolléga (Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd) kérdéseimre írt válaszlevele alapján (1997.febr.14.) Baráti segítségét ismételtelen köszönöm.
- ³² KUMOROVITZ 1993. 43-46.
- ³³ PAULER 1893. 386.; KRISTÓ-MAKK 1988. 202., 211.
- ³⁴ A fotókat Koncz Pál (2.,3.,4.,8.), Oszkó Zsuzsa (5., 9., 11., 12., 16., 17.), az esztergomi Primási és Főkáptalani Levéltár (14.), a rajzokat Koncz Pál (6., 10.) készítette. Segítségüket ismételtelen megköszönöm.

SEALS FOUND IN BERHIDA AND FELSŐZSID IN THE 19TH CENTURY (SEALS OF KINGS GÉZA II AND ISTVÁN III ?)

In 1810/1811 in Berhida (Veszprém county), the lead seal of king Géza II (1141-1162) was discovered, and around 1835 in Felsőzsid (Zala county, now Várvolgy), a carved marble seal of kings Géza II and István III (1162-1172) was found. Both seals became part of the

collection of the Hungarian National Museum, and their further fate is uncertain. A contemporary impression (1811) of the Berhida seal, provided with a Latin explanation, has survived in the Veszprém Museum „Laczkó Dezső”. In the same place, a red sealing wax

impression of king István III's seal is also to be found, which in all probability was produced from the István III seal of the Felsőzsid seal, most likely in the 19th century.

Wax seals of Géza II and István III obviously all originate from an identical typarium. Both the figures and inscriptions of the Berhida and Felsőzsid seals,

however, – although only in details - differ from those of the wax seals. On the basis of epigraphic examination, however, they could be of the period, or at least, close to the period. They are most probably to be regarded as one-time forgeries or copies.

They are in any case peculiar relics of Hungarian Árpád period sphragistics.

5. ábra. A berhidai pecsét papírfelzetes lenyomata.
 Restaurálás után (LDM A 18 152)
 Figure 5. As Figure 4. Restored (LDM Archaeological
 Documentation 18 152)

6. ábra. A berhidai pecsét. Koncz Pál restaurátor a lenyomatról készített rajza, 1996
 Figure 6. The Berhida seal. Drawing of the impression by
 the restorer Pál Koncz, 1996

*A Feltáratott és Tökéltetett GYÖRI KÁPTALAN Hízafeui Fígyelme
 Címléhezőreńek hűlőből szentelők*
 Horvát István.

7. ábra. II. Géza és III. István király Felsőzsiden talált pecsétje. Rézmetszet, 1835 (HORVÁT 1835)
 Figure 7. The seal of kings Géza II and István III found in Felsőzsida. Copperplate, 1835 (HORVÁT 1835)

8. ábra. Nagy valószínűséggel a felsőzsidai pecsétnyomó III. István pecsétjével készített XIX. századi viasz lenyomat. Restaurálás előtt (LDM A 18 152.)

Figure 8. Most likely a 19th century wax impression produced with the seal of István III from the Felsőzsid seal. Before restoration (LDM Archaeological Documentation 18 152)

9. ábra. Ugyanaz, mint a 8. ábra, restaurálás után (LDM A 18 152)

Figure 9. As Figure 8. Restored (LDM Archaeological Documentation 18 152)

10. ábra. Koncz Pál restaurátor rajza a fenti pecsétlenyomatról, 1996

Figure 10. Drawing of the above seal impression by restored Pál Koncz, 1996

11. ábra. II. Géza király pecsétje, 1152, 1902-es állapot
(PRT. I. 83.)

Figure 11. Seal of king Géza II, 1152, 1902 condition
(PRT. I. 83.)

12. ábra. II. Géza király pecsétje 1152, 1996-os állapot
(Mons Sacer 1996. I. 549.)

Figure 12. The above seal. 1996 condition (Mons Sacer
1996. I. 549.)

13. ábra. II. Géza király pecsétje, 1158. Knauz Nándor
reprodukciója után, 1896
(Magyar nemzet története. II. 29o.)

Figure 13. Seal of king Géza II, 1158. Based on repro-
duction by Nándor Knauz, 1896. (History of the
Hungarian nation. II. 29.)

14. ábra. A 13. ábra pecsétje, 1996-os állapot
Figure 14. Photograph of the above seal. 1996 condi-
tion

15. ábra. III. István király pecsétje, 1162. Malachovszky Nándor rajza, 1896.

(Magyar nemzet története. II. 305.)

Figure 15. Seal of king István III, 1162. Drawing by Nándor Malachovszky, 1896.

(History of the Hungarian nation. II. 305.)

16. ábra. A 15. ábra pecsétjének fényképe, 1940 körüli állapot (MM. I. 125.)

Figure 16. Photograph of the above seal. Condition around 1940. (MM. I. 125.)

17. ábra. III. István király pecsétje, 1172, 1902-es állapot (PRT. I. 85.)

Figure 17. Seal of king István III. 1172, 1902 condition. (PRT. I. 85.)